

ВІДОНІМНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ: СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.162.4' 373.611:811.161.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).19–23

Буднікова Л. Відонімні запозичення в словацькій мові: словотвірний аспект; кількість бібліографічних джерел – 4; мова українська.

Анотація. У статті розглядається словотвірна структура відонімних утворень у словацькій мові та досліджується адаптація таких запозичень на словотвірному рівні.

Відонімні утворення – це слова, що мають своєрідну семантичну природу, зумовлену сутністю онімів-формантів. Інтеграція Словаччини до міжнародного інформаційного простору зумовила швидкий процес оновлення лексики сучасної словацької мови шляхом запозичень. Серед частин мови, які найчастіше запозичуються, переважають іменники, прикметники і дієслова.

Процес адаптації запозиченого слова в мові частково реалізується на окремих мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, морфемному, лексичному, семантичному, словотвірному, правописному та стилістичному. Так відбувається й із відонімними запозиченнями.

Метою нашого дослідження є розглянути словотвірну структуру відонімних утворень та простежити адаптацію відонімних запозичень на словотвірному рівні.

Відонімні запозичення в словацькій мові можна поділити на декілька семантичних груп: геологічні назви, назви фізичних одиниць, зоологічні та ботанічні назви, назви процесів, спортивні назви, політичні терміни, назви одягу, назви фільмів або книг, назви зброї, медичні терміни, назви з області харчової промисловості, технічні терміни. Такі назви переважно утворюються суфіксальним способом, декілька іменників утворено складанням.

Найбільшу групу відонімних запозичень серед геологічних назв, утворених суфіксацією, становлять назви мінералів або корисних копалин, які утворюються додаванням суфікса *-it* до власної назви.

Відонімні утворення переважно мотивуються антропонімами, менше – топонімами. Геологічні назви, назви фізичних одиниць, ботанічні назви, назви процесів, спортивні назви, політичні терміни, назви фільмів та книг, назви зброї, медичні терміни, технічні терміни переважно генетично пов'язані з антропонімами, зоологічні назви, назви одягу та назви зі сфери харчової промисловості – з топонімами. Відонімні іменники найчастіше утворюються суфіксацією, меншою мірою – складанням.

Ключові слова: власна назва, запозичення, словотвірна структура, словотвірна адаптація.

Постановка проблеми. Запозичення віддавна вважається одним із способів збагачення словникового складу мови. Відонімні утворення – це слова, що мають своєрідну семантичну природу, зумовлену сутністю онімів-формантів. Інтеграція Словаччини до міжнародного інформаційного простору зумовила швидкий процес оновлення лексики сучасної словацької мови шляхом запозичень. Серед частин мови, які найчастіше запозичуються, переважають іменники, далі прикметники і дієслова. Наприклад, за підрахунками дослідниці О. Оргоньової, у словацькій мові запозичено 4222 галліцизмів, із яких 63,43 % – іменники, 24,16% – прикметники і 8,67 % – дієслова [Ološtiak 2007, с. 14].

Цікавими в словацькій мові є і відонімні запозичення, яким поки що мало приділяється уваги. З «Veľkého slovníka cudzích slov» [Šaling 2000] ми відібрали 160 іменників, утворених від онімів, географічних назв або прізвищ відомих учених, які працювали в галузі мінералогії, фізики, ботаніки та геології.

Процес адаптації запозиченого слова в мові частково реалізується на окремих мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, морфематичному, лексичному, семантичному, словотвірному, правописному та стилістичному. Так відбувається й з відонімними запозиченнями.

Аналіз досліджень. Відонімні запозичення були предметом зацікавлення багатьох дослідників. Наприклад, А. Моргун досліджує фітоніми та зооніми, які генетично пов'язані з особовими назвами [Моргун 1996], А.В. Вовк, М.С. Ковальчук досліджують відонімні утворення в мові сучасної газети.

Метою нашого дослідження є розглянути словотвірну структуру відонімних утворень та простежити адаптацію відонімних запозичень на словотвірному рівні. Основний метод, застосований у роботі, – описовий. Використано також елементи кількісних підрахунків.

Виклад основного матеріалу. Відонімні запозичення в словацькій мові можна поділити на декілька семантичних груп: геологічні назви, назви фізичних одиниць, зоологічні та ботанічні назви, назви процесів, спортивні назви, політичні терміни, назви одягу, назви фільмів та книг, назви зброї, медичні терміни, назви зі сфери харчової промисловості, технічні терміни. Такі назви переважно утворюються суфіксальним способом, декілька іменників утворено складанням.

Найбільшу групу відонімних запозичень серед геологічних назв, утворених суфіксацією, становлять *назви мінералів або корисних копалин* (36 одиниць), які утворюються додаванням суфікса *-it* до власної назви.

Двадцять дев'ять назв утворено від прізвища людини, що якимось чином пов'язана з цим мінералом, наприклад, *allanit* «мінерал» – від прізвища американського мінералога Т. Allana, *brookit* «цінний коричневий аж чорний мінерал» – від прізвища англійського мінералога G.I. Brooka, *brucit* «мінерал, який нагадує гіпс» – від прізвища американського мінералога А. Brucea, *collinsit* «світло-коричневий, прозорий мінерал» – від імені канадського геолога W.H. Collinse, *millerit* «нікелевий мінерал» – від прізвища мінералога W.H. Millera, *phillipsit* «білий мінерал» – від прізвища англійського мінералога I. Phillipsa, *colemanit* «безколірний аж прозорий мінерал» – від прізвища каліфорнійського підприємця Colemana, *dickit* «мінерал з групи каолініту» – від прізвища шотландського геолога R. Dicka, *franklinit* «вид цинкової руди» – від прізвища американського фізика В. Franklina, *gibbsit* «мінерал» – від прізвища американського мінералога G. Gibbsa, *hiddenit* «порода, яка вміщає залізо та хром» – від прізвища американського мінералога W.E. Hiddena, *heulandit* «білий аж червоний мінерал» – від прізвища англійського мінералога Н. Heulanda, *morganit* «рожева порода безилу» – від прізвища американського фінансиста I.P. Morgana, *smithsonit* «вид мінералу білого кольору» – від прізвища англійського мінералога I. Smithsona, *sillimanit* «силікат алюмінію» – від прізвища американського хіміка В. Sillimana, *wollastonit* «мінерал» – від прізвища англійського лікаря W. Wollastona, *witherit* «мінерал» – від прізвища англійського лікаря W. Witheringa, *whewellit* «мінерал» – від прізвища англійського філософа W. W. Whewella [Šaling 2000].

Сім іменників утворено від назви родовища або географічної назви, де було знайдено мінерал: *alaskait* «сірий мінерал, який вміщає срібло» – від назви шахти Alaska в штаті Колорадо в США, *coronadit* «чорний блискучий мінерал» – від назви родовища Coronado в США, *edenit* «мінерал» – від назви родовища Edenville в США, *kolumbit* «мінерал» – від назви родовища Columbia в США, *labradorit* «мінерал» – від назви північноамериканського півострова Labrador, *oldhamit* «мінерал, який знаходиться в метеоритах» – від назви англійського міста Odlham [Šaling 2000].

Інші геологічні назви мотивуються власними назвами без додавання суфіксів: *barton* «відрізок палеогену» – від топоніма в Англії Barton Cliff, *klark* «відсоткове представлення певних елементів у складі геосфери» – від прізвища британського геохіміка W. Clarka, *ašgil* «наймолодший ордовічний ступінь» – від топоніма в Англії Ash Gill [Šaling 2000].

Другу групу становлять ботанічні (фітоніми) та зоологічні назви (зооніми), утворені суфіксацією за моделлю власна назва + формант **-ia** /**-a** або суфікс **-k-a**. Дев'ять фітонімів утворено формантом **-ia** від прізвища ботаніка, котрий якимось чином пов'язаний з даною рослиною: *cinia* «декоративна рослина» – від прізвища німецького ботаніка J.G. Zinna, *gardénia* «тропічний кущ» названа від прізвища британського лікаря А. Gardena, *georgína*

– «садова рослина» утворена від прізвища російського ботаніка J.G. Georgi, *forzítia* «садова рослина із світло-жовтими квітами» – від прізвища англійського ботаніка W. Forsytha, *kéria* «кущ із жовтими або білими квітами» – від прізвища англійського ботаніка W. Kerra, *klarkia* «квітка з білими, рожевими або червоними квітами» названа за прізвищем американського ботаніка W. Clarka, *garcínia* «тропічна та субтропічна азійська рослина» названа за прізвищем англійського мандрівника L. Garcina, *vudsia* «лісова рослина» названа за прізвищем британського ботаніка I. Woodsa, *ratlézia* «індійсько-малазійська рослина-паразит» утворена від прізвища британського колоніального службовця Н. Stamforda Rafflesa, *mahónia* «кущ», назва якого утворена від прізвища американського садівника В.Мс. Mahona, *katleja* «вид орхідеї» названа за прізвищем англійського природознавця Cattleya [Šaling 2000].

Дві назви утворені слов'янським суфіксом **-k-a** / **-ovk-a** від прізвища ботаніка: *duglaska* «хвойне північноамериканське дерево» – від прізвища шотландського ботаніка D. Douglasa, *banksovka* – «вид північноамериканської сосни» від прізвища англійського ботаніка I. Banksa [Šaling 2000].

Зооніми, які генетично пов'язані з власними назвами, всього десять. Більшість з них означають породи свійських тварин, птиці або види риб. Ці відоніми утворюються суфіксальним способом, де до власної назви додається суфікс **-k-a**. Назва *gupka* «риба» утворена від прізвища природознавця R.J.I. Guppy, *hempširka* «м'ясна порода курей» – від назви штату в США New Hampshire, *kambelka* «порода качок, яка вирощується для отримання яєць» утворена від прізвища англійської аристократки Campllell, *labradorka* «птах з роду качкоподібних із північно-західної Канади» – від назви північноамериканського півострова Labrador, *leghornka* – «порода білих курей, яка походить з Італії» від назви італійського міста Livorno, *sebrajtká* «порода курей» – від прізвища англійського аристократа Johna Sebrighta, *sussex* «порода курей» – від назви англійського графства Sussex. Назва *skyeterier* «порода собак» утворена складанням від назви шотландського острова Skye. Від назви північноамериканського півострова Labrador утворений і іменник *labrador* «короткошерста мисливська собака», від назви римської провінції Dalmacia походить назва породи собаки *dalmatin* [Šaling 2000].

Назви фізичних одиниць, мотивовані власними назвами, у словацькій мові, зрештою як і в інших мовах, утворені без додавання суфіксів. Їх нараховуємо двадцять. Це назви *bel* «одиниця виміру енергії» – від прізвища шотландського фізіолога A.G. Bella, *dalton* «одиниця маси атома» – від прізвища англійського фізика J. Dalton, *farad* «одиниця виміру електричної потужності» – від прізвища англійського фізика М. Farada, *franklin* «одиниця виміру електричного заряду» – від прізвища американського фізика F. Franklina, *gilbert* «одиниця виміру магнітної напруги» – від прізвища англійського природознавця і лікаря W. Gilberta, *henry* «одиниця індукції» – від прізвища американського фізика

J. Henry, *joule* «одиниця виміру енергії» – від прізвища англійського фізика J.P. Joula, *kelvin* «одиниця виміру теплової різниці» – від прізвища англійського фізика W. Kelvina, *newton* «одиниця виміру сили» – від прізвища англійського фізика I. Newtona, *watt* «одиниця виміру електричної напруги» – від прізвища англійського фізика I. Watta [Šaling 2000].

Назви процесів або методів у словацькій мові утворені від власних назв суфіксальним способом за моделлю власна назва + **-izácia** або **-ovanie**. На рахуємо всього шість таких відоміх утворень. Чотири назви утворені додаванням суфікса **-izácia** до власної назви: *katerizácia* «спосіб визначення авторського знака в книгах» – від прізвища американського бібліотекаря Ch.A. Cuttera, *kyanizácia* «намочування дерева у воді» – від прізвища англійського винахідника J.H. Куана, *mercerizácia* «спосіб, за допомогою якого бавовняна тканина отримує шовковий блиск» – від прізвища англійця J. Mercera, *tyndalizácia* «процес стерилізації» – від прізвища британського фізика J. Tyndalla, дві назви утворені за допомогою суфікса **-ovanie**: *parkesovanie* «метод відділення срібла від олова за допомогою цинку» – від прізвища англійського винахідника A. Parkesa, *patinzovanie* «спосіб отримання срібла з олова» – від прізвища англійського металурга L.H. Pattinsona [Šaling 2000].

Спортивні назви та назви одягу утворюються від власної назви без додавання суфіксів (10 одиниць). Наприклад, *kandahár* «альпійські лижні змагання» – від прізвища англійського офіцера Robertsa of Kandahara, *nelson* «прийом грецько-римської боротьби» – від прізвища американського борця Nelsona, *derby* «класичні кінські перегони» – від прізвища англійського лорда Derby; *donegal* «вовняна тканина» – від назви ірландського графства Donegal, *damask* – «ніжна бавовняна тканина» від назви столиці Сирії Damask, *havelok* «чоловічий плащ без рукавів» – від прізвища британського генерала Haveloka, *raglan* «чоловічий або жіночий вільний плащ з особливим кроєм рукавів» – від прізвища однорукого британського лорда Raglana, *oxford* «вид тканини» – від назви англійського міста Oxford [Šaling 2000].

У розмовній словацькій мові часто назви фільмів або книг утворюються від власної назви за допомогою суфікса **-k-a/-ovk-a**. Наприклад, *bondovka* «пригодницька криміналістична історія» – від прізвища відомого героя фільмів J. Bonda, *clittonka* – «пригодницька література про пригоди детектива Clittona», *disneyovka* «фільм» – від прізвища Disneya, *wallaceovka* «пригодницький роман E. Wallacea» [Šaling 2000].

Назви зброї переважно утворюються від власних назв з додаванням суфікса **-k-a** або без суфіксів. Словник фіксує 7 таких назв: *henryovka* «військова ручна зброя» – від прізвища американця Henry, *kentučka* «вид рушниць» – від назви штату в США Kentucky, *brovning* «автоматичний пістолет» – від прізвища американського конструктора J.M. Browninga, *gatling* «система автоматичної зброї» – від прізвища винахідника R.I. Gatlinga,

lefoška «вид зброї» – від прізвища винахідника Lefaucheuха [Šaling 2000].

Політичні, філософські або літературні відоміх назви утворюються додаванням суфікса **-ismus** до власної назви (7 одиниць): *gongorismus* «штучний, неприродний стиль у літературі» – від прізвища іспанського поета L. Gongora, *mondismus* «політика співпраці робітників з підприємцями» – від прізвища британського промисловця A. Monda, *taylorismus* «система організації праці» – від прізвища американського інженера F. Taylora, *owenismus* «напрямок утопічного соціалізму» – від прізвища англійця Roberta Owena, *skotismus* «схоластична школа» – від прізвища засновника J.D. Scota. Декілька назв утворені безпосередньо від власної назви без суфіксації: *bojkot* «форма економічної або політичної боротьби» – від прізвища британського капітана Ch.C. Boycotta, *lynč* «катування або задушення винуватця без суду» – від прізвища судді з 18 ст. у Вірджинії Ch. Lynca [Šaling 2000].

За допомогою суфікса **-ismus** утворюються і відоміх медичні терміни, які означають стан або хворобу: *addisonismus* – від прізвища англійського лікаря T. Addisona, *daltonismus* «нездатність ока розпізнавати кольори» – від прізвища англійського хіміка та фізика J. Daltona, *parkinsonismus* «стан після летаргічного запалення мозку» – від прізвища лондонського лікаря Jamesa Parkinsona. Інші медичні назви утворюються від власної назви переважно без додавання суфіксів: *flečer* – «кашоподібний матеріал для тимчасового заповнення пошкодженого зуба» від прізвища зубного лікаря H. Fletchera, *nystatin* «антибіотик» – від місця походження New York State [Šaling 2000].

Серед назв харчової промисловості наявні чотири іменники, які мотивуються топонімами: *bourbon* «північноамериканське віскі, яке виготовляють із кукурудзи» від назви міста в США Bourbon, *čedar* «сорт сиру, який почав вироблятися в Англії» – від назви англійського міста Cheddar, *graham* «сорт пшенично-житнього хліба» – від прізвища американського лікаря S. Grahama, *gorgonzola* «м'який пікантний сир з пліснявою» – від назви італійського міста Gorgonzola, *worcester* «соус» – від назви англійського міста Worcester [Šaling 2000].

Технічних термінів, мотивованих власними назвами, всього чотири: *bovden* – «металевий дріт для керування гальмом на відстані» від прізвища англійського винахідника F. Bowdena, *diesel* – «двигун» від прізвища німецького винахідника R. Diesela, *karter* «нижня частина капоту двигуна» – від прізвища англійського винахідника H. Cartera, *redler* «ланцюговий транспортер для сипучих матеріалів» від прізвища англійського винахідника Alfonza Redlera [Šaling 2000].

Серед запозичених відоміх фіксуємо шість назв, утворених складанням, де першою частиною композита є власна назва: *bitlmanía* «фанатизм, пов'язаний з групою Beatles та її концертами» – від назви групи Beatles, *hajdpark* «демократична форма вільних неорганізованих дискусій» – від назви лондонського парку Hayde Park, *disneyland* «дитя-

че містечко» – від власної назви Disney, *dixieland* «увесь американський Південь» – від прізвища американського землемірника Діхона, який визначив межу американського півдня, *faradmeter* «пристрій для вимірювання електричного току» – від прізвища англійського фізика М. Farada, *talbotypia* «виготовлення малюнків на склі» – від прізвища англійського фізика та хіміка W.H. Talbota [Šaling 2000].

Більшість назв, генетично пов'язаних із власними назвами, представляють основи, які не мають похідних. Тільки декілька відонімів утворюють деривати в словацькій мові. Переважно це назви на позначення продуктів харчування, виду тканини, породи тварин, деякі технічні назви. Від десяти назв словники сучасної словацької мови фіксують похідний прикметник: *bojkot – bojkotový (bojkotové hnutie, bojkotová hrozba)*, *čedar – čedarový (čedarová omačka, čedarová vôňa)*, *graham – grahamový (grahamový chlieb, grahamová múka)*, *damask – damaskový (damaskový vzor, damasková šatka)*, *dalmatín – dalmatínsky*, *browning – browningový (browningový kaliber)*, *bovden – bovdenový (bovdenové lanko)*, *diesel – dieselový (dieselový motor)*, *bondovka – bondovský (bondovský príbeh, bondovská séria)*

Література

1. Моргун А.В. О словообразовательной валентности нарицательных фитонимов и зоонимов, генетически связанных с именами собственными. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія: Ономастичні студії*, 1996. С. 13–19.

2. Balážová Ľ., Buzássyová K. a kol. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava, Veda 2006. 1134 s.

3. Ološtiak M., Gianitsová-Ološtiaková L. *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov, 2007. 152 s.

4. Šaling S., Ivanová-Šalingová M., Maníková Z. *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava – Veľký Šariš: SAMO 2000. 1328 s.

References

1. Morhun A. S. (1996). O slovoobrazovateľnej valentnosti naricateľných fitonimov i zoonimov, genetických sviazaných s imenami sobstvennými [On the derivational valence of common noun phytonyms and zoonyms genetically related to proper names]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho universytetu. Serii Filolohiia: Onomastychni studii*. S. 13–19 [in Russian].

2. Balážová Ľ., Buzássyová K. a kol. (2006). *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava. 1134 s. [in Slovak].

3. Ološtiak M., Gianitsová-Ološtiaková L. (2007). *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine* [Declension of adopted nouns in Slovak]. Prešov. 152 s. [in Slovak].

4. Šaling S., Ivanová-Šalingová M., Maníková Z. (2000). *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava – Veľký Šariš: SAMO. 1328 s. [in Slovak].

CONSIDERABLE BORROWINGS IN THE SLOVAK LANGUAGE: WORD-FORMING ASPECT

Abstract. The article deals with studies of word-formation structure of substantives, formed from proper names in the Slovak language as well as adaptation of these substantives on word-formation level.

Famous formations are words that have a peculiar semantic nature, due to the essence of onym forms, and functional purpose. Slovakia's integration into the international information space has led to a rapid process of updating the vocabulary of the modern Slovak language through borrowing. Among the parts of speech that are most often borrowed, nouns predominate, followed by adjectives and verbs.

The process of adaptation of a borrowed word in the language does not occur homogeneously, it is partially realized on separate language levels: phonetic, morphological, morphematic, lexical, semantic, word-forming, spelling and stylistic. The same happens with known borrowings.

The aim of our research is to consider the word-forming structure of known formations and to trace the adaptation of known borrowings at the word-forming level.

Famous borrowings in the Slovak language can be divided into several semantic groups: geological names, names of physical units, zoological and botanical names, names of processes, sports names, political terms, names of clothes, names of movies or books, names of weapons, medical terms, names from the field food industry, technical terms. Such names are mostly formed by the suffix method, several nouns are formed by addition.

[Balážová 2006]. Від однієї назви зафіксовані похідні іменники: *dalmatín – dalmatínec, dalmatinka*, від двох назв – похідні дієслова: *bojkot – bojkotovať, lynč – lynčovať – lynčovanie* [Balážová 2006].

Висновки. Отже, відоніми утворення частіше мотивуються антропонімами (110 одиниць), менше – топонімами (50 одиниць). Геологічні назви, назви фізичних одиниць, ботанічні назви, назви процесів, спортивні назви, політичні терміни, назви фільмів або книг, назви зброї, медичні терміни, технічні переважно генетично пов'язані з антропонімами, зоологічні назви, назви одягу та назви зі сфери харчової промисловості – з топонімами. Відоніми іменники частіше утворюються суфіксацією (117 одиниць), меншою мірою складанням (усього 6 одиниць). Для творення відонімів використовуються або іншомовні суфікси – **-it, -izácia, -izmus** (61 одиниць), або суфікси слов'янського походження – **-k-a, -ovk-a, -ovan-ie** (56 одиниць). 37 відонімів утворено без додавання суфіксів. Словотвірна здатність відонімів утворювати деривати в словацькій мові низька. Усього десять іменників, зафіксованих словниками словацької мови, мають похідні. Здебільшого це назви, які часто використовуються в повсякденному житті.

The largest group of known borrowings among the geological names formed by suffixation are the names of minerals or minerals, which are formed by adding the suffix -it to the proper name.

One-day formations are mainly motivated by anthroponyms, less by toponyms. Geological names, names of physical units, botanical names, names of processes, sports names, political terms, names of movies or books, names of weapons, medical terms, technical terms mostly genetically related to anthroponyms, zoological names, clothing names and names from the area food industry – with toponyms. Famous nouns are most often formed by suffixation, to a lesser extent by addition.

Keywords: proper name, loan-words, word-formation structure, word-formation level.

© Буднікова Л, 2021 р.

Лєся Буднікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; lesia.budnikova@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5964-1019>

Lesia Budnikova – Candidate of Philology, Associate Professor of the Slovak Filology Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; lesia.budnikova@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5964-1019>